

प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्
शोधनिर्देशक

विद्याप्रसाद घिमिरेको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं
पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
शारदा गौतम
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०७३

विद्याप्रसाद घिमिरेको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

— शारदा गौतम

२०७३

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको एम.ए. दोस्रो वर्षकी विद्यार्थी शारदा गौतमले विद्याप्रसाद घिमिरेको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्
शोधनिर्देशक
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं

मिति : २०७३/१२/२१

स्वीकृतिपत्र

(१) प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम
(विभागीय प्रमुख)

(२) प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्
(शोधनिर्देशक)

(३) सह प्रा. भरतकनमार भट्टराई
(बाह्य परीक्षक)

मिति : २०७३/१२/३१

शोधपत्रको मूल्याङ्कन समिति

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभागअर्न्तगत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेलको निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । यो शोधपत्र तयारीका निम्ति आफ्नो कार्य व्यस्तताका बिचमा पनि अमूल्य समय दिई उचित सल्लाह तथा मार्गनिर्देशन प्रदान गरी यसलाई मूर्त रूप दिन अभिप्रेरित गर्नुहुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरुप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधकार्य तयारी गर्ने क्रममा आवश्यक सामग्री प्रदान गर्नुका साथै उल्लेखनीय सहयोग गर्नु हुने शोधनायक विद्याप्रसाद घिमिरेप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । उहाँले व्यस्तताका बिच पनि सामग्री संकलनका क्रममा सहयोग गर्नु भयो । त्यसैगरी मलाई सहयोग, सल्लाह, सुझाव दिनुका साथै घरायसी वातावरण तयार गरिदिने र सधैं उत्प्रेरणा दिने मेरा श्रीमान् मधुसूदन पन्थीप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

मलाई व्यावहारिक र आर्थिक रूपमा सहयोग गरी यस अवस्थासम्म ल्याई सदा आशीवर्चन प्रदान गर्नु हुने मेरा पूजनीय पिता नारायणप्रसाद गौतम र माता कमला गौतम प्रति सदाका लागि ऋणी बनेकी छु । मलाई बाल्यकालदेखि नै उच्चशिक्षा प्राप्तिका निम्ति मार्ग निर्देश गर्नुहुने मेरा दाजु मणि गौतम, दिदी तारा शर्मा र भिनाजु खिमनिधि शर्माप्रति कृतज्ञ छु । त्यसैगरी, बहिनीहरु सीता गौतम र रीता गौतमप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमा यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुरसमक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति : २०७३/१२/२८

.....
शारदा गौतम

विषय सूची

पृष्ठ

शोधनिर्देशकको मन्तव्य
स्वीकृतिपत्र
कृतज्ञताज्ञापन
सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

पहिलो परिच्छेद शोधपरिचय

१.१	विषयपरिचय	१
१.२	समस्याकथन	१
१.३	शोधकार्यका उद्देश्य	२
१.४	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५	शोधकार्यका औचित्य, महत्व र उपयोगिता	५
१.६	शोधकार्यका सीमाङ्कन	५
१.७	सामग्री सङ्कलन विधि र शोधविधि	५
१.८	अध्ययन तथा विश्लेषण विधि	६
१.९	शोधपत्रको रूपरेखा	६

दोस्रो परिच्छेद विद्याप्रसाद घिमिरेको जीवनी

२.१	जन्म र जन्मस्थान	७
२.२	बाल्यकाल र स्वभाव	८
२.३	शिक्षादीक्षा	९
२.३.१	विद्यालयीय शिक्षा	९
२.३.२	उच्च शिक्षा	१०
२.४	विवाह र सन्तान	११
२.५	आर्थिक स्थिति	११
२.६	व्यक्तिगत स्वभाव र बानीव्यवहार	१२
२.६.१	व्यक्तिगत रुची	१३
२.७	कार्यक्षेत्र	१३
२.७.१	प्रहरी सेवा	१३
२.७.२	भ्रमण	१४
२.७.३	जीवनदर्शन र साहित्यिक मान्यता	१४
२.८	साहित्य क्षेत्रमा प्रवेश	१५
२.८.१	लेखनको लागि प्रेरणा र प्रभाव	१५
२.८.२	लेखनको प्रारम्भ र प्रकाशनको थालनी	१५
२.८.३	प्रकाशित कृतिहरू	१६
२.८.३.१	पुस्तकार कृतिको सूची	१६
२.८.४	पुरस्कार तथा सम्मान	२०

तेस्रो परिच्छेद
विद्याप्रसाद घिमिरेको व्यक्तित्व

३.१	पृष्ठभूमि	२१
३.२	बाह्य वा शारीरिक व्यक्तित्व	२१
३.३	व्यक्तित्वका विभिन्न पाटाहरू	२२
३.३.१	साहित्यिक व्यक्तित्व	२३
	३.३.१.१ निबन्धकार व्यक्तित्व	२३
	३.३.१.२ कवि व्यक्तित्व	२३
	३.३.१.३ लेखक व्यक्तित्व	२४
	३.३.१.४ गीतकार व्यक्तित्व	२४
	३.३.१.५ गजलकार व्यक्तित्व	२५
	३.३.१.६ सम्पादक व्यक्तित्व	२५
३.३.२	साहित्येतर व्यक्तित्व	२६
	३.३.२.१ प्रहरी व्यक्तित्व	२६
	३.३.२.२ सञ्चारकर्मी व्यक्तित्व	२७
	३.३.२.३ संस्थापक तथा संस्थागत व्यक्तित्व	२७
३.४	जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वबीच अन्तःसम्बन्ध	२८

चौथो परिच्छेद
विद्याप्रसाद घिमिरेको साहित्यिक यात्रा र प्रवृत्ति

४.१	विषय प्रवेश	३०
४.२	साहित्यिक यात्रा	३०
	४.२.१ पहिलो चरण (सुरुदेखि २०६७ सम्म)	३०
	४.२.२ दोस्रो चरण (२०६७ देखि हालसम्म)	३१
४.३	प्रवृत्ति	३२
	४.३.१ विद्याप्रसाद घिमिरेको काव्य प्रवृत्ति	३२
	४.३.१.१ मानवीय प्रेमप्रणय	३२
	४.३.१.२ देशप्रेम र राष्ट्रियताको भावना	३३
	४.३.१.३ प्रकृतिप्रेम	३३
	४.३.१.४ वर्तमान युगीन यथार्थता र विसङ्गत जीवनको प्रस्तुति	३३
	४.३.१.५ आशा-निराशावादी स्वर	३३
	४.३.१.६ लयगत प्रवृत्ति	३३
	४.३.१.७ भाषाशैलीय प्रवृत्ति	३४
	४.३.१.८ बिम्ब, प्रतीक र अलङ्कार	३४
	४.३.१.९ आयामगत प्रवृत्ति	३४
४.३.२	विद्याप्रसाद घिमिरेको निबन्ध प्रवृत्ति	३४
	४.३.२.१ वस्तुपरकता	३४
	४.३.२.२ तार्किक, बौद्धिक र खोजमूलक	३५
	४.३.२.३ आयामगत विशेषता	३५
	४.३.२.४ भाषाशैलीगत विशेषता	३५
	४.३.२.५ शान्तिको कामना र हिंसाको विरोध	३५
	४.३.२.६ धार्मिक सांस्कृतिक सुधार	३५

४.३.२.७ राजनीतिक प्रशासनिक विकृति र विसङ्गतिको विरोध	३६
४.३.३ विद्याप्रसाद घिमिरेको गीत प्रवृत्ति	३६
४.३.३.१ मानवीय प्रेमप्रणय	३६
४.३.३.२ देशप्रेम र राष्ट्रियताको भावना	३६
४.३.३.३ ईश्वरीय प्रेम	३७
४.३.३.४ निराशावादी भावाभिव्यक्ति	३७
४.३.३.५ प्रहरीको महिमागान	३७
४.३.३.६ आशावादी जीवनदृष्टि	३७
४.३.३.७ मानवीय भावनाको अभिव्यक्ति	३७
४.३.३.८ गीतको ढाँचागत प्रवृत्ति	३७
४.३.३.९ गीतको अभिव्यक्तिगत प्रवृत्ति	३८
४.३.३.१० विम्ब/प्रतीक र अलङ्कार गत प्रवृत्ति	३८
४.३.३.११ लय/गेयता/सङ्गीतात्मक प्रवृत्ति	३८
४.४ निष्कर्ष	३८

पाँचौँ परिच्छेद विद्याप्रसाद घिमिरेका कविताको विश्लेषण

५.१ विषय प्रवेश	४०
५.२ सेलाएको घाम कविता सङ्ग्रहको विश्लेषणात्मक अध्ययन	४०
५.३ कविता विश्लेषणको प्रारूप	४१
५.३.१ परिचय : कृतिकार र कृति	४२
५.३.२ विभाजन : कृतिका प्रमुख भागहरू	४२
५.३.३ सङ्गठन : कृतिका अङ्गिकता	४२
५.३.४ वस्तु : प्रमुख आधार सामग्री	४२
५.३.५ सहभागी : चरित्र	४२
५.३.६ परिवेश : स्थान, समय र वातावरण	४३
५.३.७ उद्देश्य : प्रयोजनमूलकता	४३
५.३.८ दृष्टिविन्दु : लेखकीय अवस्थिति	४३
५.३.९ भाषाशैलीय विन्यास	४३
५.३.१० व्याख्या तथा निष्कर्ष	४४
५.४ वस्तु	४४
५.५ सहभागी	५६
५.६ परिवेश	५७
५.७ उद्देश्य	५९
५.८ दृष्टिविन्दु	६२
५.९ भाषाशैलीय विन्यास	६३
५.१० निष्कर्ष	६६

छैटौँ परिच्छेद विद्याप्रसाद घिमिरेको निबन्धको विश्लेषण

६.१ परिचय	६८
६.२ निबन्ध विश्लेषणको आधार	६८

६.२.१	विषयवस्तु र भाषाशैली	६९
६.२.२	ज्योतिष विज्ञान	६९
६.२.३	छैटौं इन्द्रिय	७०
६.२.४	मन्दिर रहस्य	७०
६.२.५	तीर्थ अभिव्यञ्जना	७१
६.२.६	मानिस र हिंसा प्रवृत्ति	७१
६.२.७	यस्तै चलिरहेछ	७२
६.२.८	अनुहार	७३
६.२.९	लिखतकै राज	७३
६.२.१०	कठै मेरो देश	७४
६.२.११	कान्तिहीन कान्तिपुरी	७५
६.२.१२	लाजै पचाइयो राजै	७५
६.२.१३	परशुराम प्रशासक	७५
६.२.१४	रङ्गिन होली	७६
६.२.१५	तीज आयो..... बरीलै	७६
६.२.१६	यत्र नार्यस्तु पुज्यते	७७
६.२.१७	बाँसविना बाँसुरी	७७
६.२.१८	तर्क विचार	७८
६.२.१९	बेइमानी र बेइमानहरू	७८
६.२.२०	युद्ध र मानव सभ्यता	७९
६.३	विद्याप्रसाद घिमिरेका फुटकर निबन्धको विश्लेषण	७९
६.३.१	यो कस्तो परिवर्तन	७९
६.३.२	भगडा	८०
६.३.३	परिवर्तन	८०
६.४	भाषाशैली	८१
६.५	निष्कर्ष	८४

सातौं परिच्छेद विद्याप्रसाद घिमिरेका गीतको विश्लेषण

७.१	विषयप्रवेश	८६
७.२	गीत विश्लेषणको प्रारूप	८६
७.२.१	वस्तु/भाव वा विचार	८७
७.२.२	पर्याधार	८७
७.२.३	ढाँचा	८७
७.२.४	भाषाशैलीय विन्यास	८७
७.२.४.१	अभिव्यक्ति	८८
७.२.४.२	प्रस्तुति	८८
७.२.४.३	बिम्ब/प्रतीक र अलङ्कार	८८
७.२.४.४	लय/गोयता र सङ्गीतात्मकता	८८
७.२.४.५	अग्रभूमीकरण	८८
७.३	संरचना	८८
७.४	वस्तु : भाव र विचार	८९

७.४.१	मानवीय प्रेम	९४
७.४.२	राष्ट्रप्रेम/देशप्रेम	९७
७.४.३	ईश्वरीय प्रेम	९८
७.५	पर्याधार	१०१
७.५.१	सामाजिक पर्याधार	१०१
७.५.२	वैयक्तिक पर्याधार	१०२
७.६	ढाँचा	१०३
७.७	भाषाशैलीय विन्यास	१०४
७.७.१	अभिव्यक्ति	१०५
७.७.२	प्रस्तुति	१०७
७.७.३	बिम्ब/प्रतीक र अलङ्कार	१०८
७.८	लय/गेयता/सङ्गीतात्मकता	११०
७.९	अग्रभूमीकरण	१११
७.१०	निष्कर्ष	१११

**आठौं परिच्छेद
सारांश तथा निष्कर्ष**

८.१	सारांश	११३
८.२	निष्कर्ष	११४

**परिशिष्ट
सन्दर्भसामाग्री सूची**

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

आइ.ए.	: इन्टरमिडियट अफ आर्टस
एम.ए.	: मास्टर्स अफ आर्टस
एस.एल.सी.	: स्कूल लिभिङ्ग सर्टिफिकेट
टि.भि.	: टेलिभिजन
डा.	: डाक्टर
त्रि.वि.	: त्रिभुवन विश्वविद्यालय
पृ.सं.	: पृष्ठ सङ्ख्या
प्र.नि.	: प्रहरी नीरिक्षक
पि.एच.डि.	: डाक्टर अफ फिलोसफी
बि.ए.	: व्याचलर अफ आर्टस
वि.सं.	: विक्रम संवत्